

УДК 339.97

*Світлана Радзієвська, к. е. н., к. філол. н., доцент
(Державний економіко-технологічний університет транспорту)*

СПІВВІДНОШЕННЯ НЕОЛІБЕРАЛІЗМУ, ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ФІНАНСІАЛІЗАЦІЇ: СУТНІСТЬ І ОСНОВНА СУПЕРЕЧНІСТЬ

У статті розглядається співвідношення понять «неолібералізм», «глобалізація» і «фінансіалізація». Неолібералізм як ідеологічне і політичне вчення виник на основі лібералізму у зв'язку із необхідністю доповнення ринкового механізму економічного регулювання державним регулюванням при збереженні провідної ролі приватної власності, ринкового самоуправління та конкуренції.

Досліджується взаємозв'язок неолібералізму та глобалізації, обґрунтовується необхідність для успішного розвитку глобалізації впровадження ідеології неолібералізму. Пояснюється, чому ініціаторами та двигунами глобалізації є країни, провідною ідеологією котрих є неоглобалізм.

Аналізується суперечність між необхідністю досягнення справедливості у міжнародних відносинах відповідно до ідеології неоглобалізму та зростаючою нерівністю країн. На основі аналізу процесу фінансіалізації здійснюється спроба виявити глибинну сутність виникнення цієї суперечності та зробити пропозиції, спрямовані на її розв'язання.

Ключові слова: лібералізм, неолібералізм, глобалізація, фінансіалізація, справедливість, нерівність, зовнішній борг, спекулятивні операції, глобальна еліта.

*Светлана Радзиевская, к.э.н., к. филол. н., доцент
(Государственный экономико-технологический университет транспорта)*

СООТНОШЕНИЕ НЕОЛИБЕРАЛИЗМА, ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ФИНАНСИАЛИЗАЦИИ: СУЩНОСТЬ И ОСНОВНОЕ ПРОТИВОРЕЧИЕ

В статье рассматривается соотношение понятий «неолиберализм», «глобализация» и «финансиализация». Неолиберализм как идеологическое и политическое учение возник на основе либерализма в связи с необходимостью дополнения рыночного механизма экономического регулирования государственным регулированием при сохранении ведущей роли частной собственности, рыночного самоуправления и конкуренции.

Исследуется взаимосвязь неолиберализма с глобализацией, логически обосновывается необходимость для успешного развития глобализации внедрения идеологии неолиберализма. Объясняется, почему инициаторами и двигателями глобализации являются страны, ведущей идеологией которых является неоглобалізм.

© Радзієвська С. О., 2016

Анализируется противоречие между необходимостью достижения в соответствии с идеологией неоглобализма справедливости в международных отношениях и нарастающим неравенством стран. На основе анализа процесса финансовализации осуществляется попытка выявить глубинную сущность возникновения этого противоречия и высказать предложения, направленные на его разрешение.

Ключевые слова: либерализм, неолиберализм, глобализация, финансовализация, справедливость, неравенство, внешний долг, спекулятивные операции, глобальная элита.

*Svitlana Radziewska, PhD in Economics, PhD in Philology, Associate Professor
(State University of Economics and Technology for Transport)*

RELATIONSHIP BETWEEN NEOLIBERALISM, GLOBALISATION AND FINANCIALIZATION: ESSENCE AND MAIN CONTRADICTION

The article focuses on the relationship between the notions of «neoliberalism», «globalization» and «financialization». Neoliberalism as an ideological and political doctrine arose on the basis of liberalism to meet the need of supplementing the market mechanism of economic regulation with the state regulation while preserving the leading role of private property, market self-government and competition.

The relationship between neoliberalism and globalization is studied, the necessity of imposing the ideology of neoliberalism for the successful development of globalization is logically substantiated. It is explained why the driving force and the engines of globalization are the countries in which the key ideology is neoliberalism.

The contradiction between the need to obtain justice in international relations according to the ideology of the neoglobalism and the increasing inequality between countries is analyzed. Based on the analysis of the process of financialization an attempt to reveal the inner essence of the emergence of this contradiction is made and some proposals to resolve it are forwarded.

Key words: liberalism, neoliberalism, globalization, financialization, justice, inequality, external debt, speculative trading, global elite.

Постановка проблеми. Для характеристики сучасного етапу розвитку глобалізації серед найуживаніших термінів використовуються «неолібералізм», «глобалізація», «фінансіалізація». При цьому для широкого кола читачів ці терміни та поняття, що ними позначаються, сприймаються майже як синонімічні і тому можна стверджувати, що співвідношення між ними залишається часом поза увагою дослідників. Актуальність статті зумовлено необхідністю висвітлення сутності та змісту понять «неолібералізм», «глобалізація», «фінансіалізація», виявлення того, яке із них є первинним, а також розкриттю суперечностей, що містяться в основі тих глобальних економічних процесів, для опису яких вони використовуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення особливостей неоліберальної глобалізації зробили як зарубіжні, так і українські діячі й вчені, серед яких В.Базилевич, У.Бек, Зб.Бжезинський, О.Білорус, Р.Блекберн,

О.Богомолів, М.Делягін, Т.Кальченко, Д.Коутс, К.Лапавітсас, Д.Лук'яненко, З.Луцишин, Ю.Пахомов, Т.Пелі, О.Рогач, А.Румянцев, В.Сіденко, О.Сльозко, Дж.Сорос, Дж.Стігліц, А.Філіпенко, Дж.Фостер, О.Шнірков.

Аналіз наукових праць дозволяє дійти висновку, що неолібералізм знаходиться в основі того процесу глобалізації, який успішно розвивається у сучасному світі, а тому і одержав назву процесу неоліберальної глобалізації. Водночас загально визнаним є той факт, що особливих успіхів глобалізація досягла у сфері фінансів, а серед її основних трендів найуспішніше розвивається тренд фінансіалізації.

Разом з тим, в цих роботах наголошується на цілому ряді проблем, суперечностей і парадоксів, які супроводжують глобалізаційні процеси і можуть спричинити серйозні проблеми для людства. До найважливіших із них відносять відрив фінансового сектору глобальної економіки від реального, посилення розшарування країн світу, загострення світових соціальних і екологічних проблем.

Метою публікації є виявлення сутності понять, щодо яких вживаються терміни «неолібералізм», «глобалізація», «фінансіалізація», основної суперечності між ними, яка проявляється у посиленні нерівності країн у процесі розвитку неоліберальної глобалізації, і її чинників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальна криза 2007–2012 років засвідчила, що на початку нового тисячоліття у світі виникли нові проблеми, які потребують розв'язання на глобальному рівні. А.С.Гальчинський відзначає: «Криза 2008-2009 – це глобальна криза XXI століття» – точніше про нинішню кризу ніким не сказано [2, с. 370]. Цю думку підтримує О.І.Рогач, називаючи першою серед особливостей і характерних рис світової фінансової кризи те, що: «Сучасна фінансова криза стала дійсно глобальною фінансовою кризою» [9, с. 18], а також О.Г.Білорус, стверджуючи, що ця криза «за природою та характером перебігу цілком закономірно є насамперед *глобальною фінансовою кризою*» [1, с. 13]. Слід погодитися з тим, що «нинішня криза переконливо довела неспроможність неоліберальної моделі, яка відстоює ідеї невтручання, зменшеного нагляду, приватизації та консолідації ринкових інститутів, тому варто повернутися до гнучкої моделі з посиленням контролем фінансових інститутів та із фінансовою системою, орієнтованою на стабільність, а не деструктивні спекуляції [8, с. 180]. Все частіше постає питання необхідності перегляду неоліберальної глобалізації, відмови від неї на користь глобалізації «з людським обличчям» (Дж.Стігліц).

Глобалізація є складовою частиною сучасної парадигми (з гр. «наукова теорія»), *глобального економічного розвитку*, в основі якої – закон міжнародного поділу праці. *Міжнародний поділ праці* – одна з форм територіального або географічного поділу праці. Його можна визначити як процес стійкої концентрації в окремих країнах виробництва певних видів матеріальних благ чи послуг понад внутрішні потреби, тобто для зовнішнього обміну, і одночасно як процес стійкого задоволення внутрішніх потреб у тих чи інших товарах і послугах за рахунок ввезення ззовні. Іншими словами, виробництво окремих видів продукції понад потреби країни супроводжує споживання, не забезпечене власними виробничими можливостями. Тому поділ праці передбачає обмін між країнами зайвої продукції на недостатню. Міжнародний поділ праці формує (породжує) економічні відносини між учасниками цього процесу і передусім з приводу обміну продукцією та пов'язаними з ними грошовими розрахунками. Ці відносини взаємозалежності з часом ускладнюються, поширюючись на сфери виробництва, капітальних вкладень, розподілу переваг і доходів від поділу праці. Відокремлені види трудової діяльності й відповідні

суб'єкти поділу праці стають пов'язаними різними відносинами. Те, як взаємодіють діючі на територіях різних країн види економічної діяльності, визначає суспільний тип міжнародного поділу праці. Їхня взаємодія може ґрунтуватися і на рівноправному та взаємовигідному співробітництві, і на диктаті сильного та підпорядкуванні слабких партнерів його інтересам [7, с. 78-79].

Перший тип відносин відповідає демократичним началам, котрі передбачають рівноправність і взаємну вигоду партнерів, другий – началам підпорядкування, коли превалюють інтереси сильного співучасника, який використовує свої економічні, політичні та інші (особливо військові) переваги для одержання односторонніх переваг і вигод. Відповідно до цих двох типів відносин і міжнародний поділ праці може бути демократичний, рівноправний, в інтересах обох сторін, і нерівноправний, з переважанням інтересів однієї із сторін. Участь у міжнародному поділі праці дає економію усім її учасникам, але різною мірою.

Здатність виробляти на експорт товари і послуги з меншими порівняно з іншими державами затратами та кращої якості, а також розширяти асортимент товарів і збільшувати свою частку на світовому ринку стає принципово важливою якістю національної економіки в умовах глобалізації. Важливо також брати до уваги не лише спеціалізацію країн у світовому господарстві, але й виявляти характер, а точніше, суспільний тип взаємодії і взаємозалежності між учасниками глобальної економіки. Очевидно, що і глобалізація в залежності від того, який тип відносин в ній превалює, може бути демократичною, не дискримінаційною, а може відбуватися і на користь більш сильного партнера, бути нерівноправною, дискримінаційною. З урахуванням цього розглянемо вплив неолібералізму на характер діючої глобалізації, що на ньому базується. Для цього необхідно перш за все проаналізувати неолібералізм як ідеологічне, політичне вчення. Зауважимо, що сама його назва свідчить про зв'язок між ним і лібералізмом, оскільки неолібералізм є його своєрідним новим різновидом.

У 80-90-ті роки ХХ ст. домінуючою ідеологією в провідних розвинутих країнах світу став *неолібералізм*, який поступово розповсюдився і на решту розвинених країн. На основі неоліберальної економічної ідеології у 1980-ті роки під впливом Міжнародного валютного фонду і Всесвітнього банку було сформульовано «вашингтонський консенсус» як набір принципів господарювання, рекомендованих для впровадження в країнах, що розвиваються, а згодом і в країнах з перехідною економікою. Саме в той період часу спостерігається посилення взаємозв'язку та взаємозалежності національних економік, політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодії людини з навколишнім середовищем, тобто посилення взаємозв'язку і цілісності світу, яке отримало назву глобалізації.

Ініціаторами процесу глобалізації, її авангардними країнами виступили саме ті розвинені країни світу, в яких запанувала ідеологія неолібералізму. Іноземний член НАН України, член Римського клубу Б.Гаврилишин зазначає: «Головними рушійми глобалізації є великі міжнародні фінансові, промислові і торговельні підприємства. Сполучені Штати Америки, Японія і декілька західноєвропейських країн, в яких базуються такі підприємства, стали саме завдяки їм ключовими акторами на світовій економічній арені» [12, с. 3]. Розповсюдження ідеології неолібералізму співпало з посиленням глобалізації світу, що викликає необхідність виявлення між цими двома процесами взаємозв'язку.

Лібералізм сформувався як ідеологічне і політичне вчення у період зародження та раннього етапу розвитку капіталізму наприкінці XVII – початку XVIII ст. Понят-

тя «лібералізм» походить від латинського «liberalis» (свободний, або той, хто має відношення до свободи). Він успадкував низку ідей давньогрецьких філософів Лукреція і Демокрита, англійських політичних філософів Д.Локка, Т.Гоббса, А.Сміта, в його основі – визнання політичних, економічних прав людини, обстоювання людини як вільної особистості, обмеженою у своїх діях законами, що є узагальненням природних потреб, права на життя, власність, порядок, безпеку. Лібералізм передбачав побудову такого суспільства і владних механізмів, у якому вільна конкуренція і ринок обмежують роль держави в житті суспільства [3].

Наприкінці ХІХ ст. *лібералізм зазнав суттєвої трансформації*. Його ключовий принцип вільної конкуренції виробників поступився визнанню необхідності державного втручання в економічні і соціальні процеси з метою попередження руйнівної поляризації суспільства. Залишаючи у центрі уваги особистість та її права, ідею свободи, лібералізм набуває нових рис і позначається термінами «*неолібералізм*», «*соціальний лібералізм*» і «*ліберал-реформізм*», які слід розглядати як історично оновлені форми лібералізму. Практична їх реалізація, утвердження неолібералізму відбулося запровадженням реформ Ф.Рузвельта, спрямованих на подолання наслідків «Великої депресії» 1929-1932 років, реформ, що заклали підвалини системи державного регулювання економіки.

Неолібералізм залишив непорушними принципи лібералізму щодо поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, ключової ролі в суспільстві приватного сектору і права приватної власності, конкуренції, але поряд із запровадженням обмеженого державного втручання в економічні і соціальні процеси характеризувався такими основними особливостями: 1) вимогою від політичної системи забезпечення справедливості, а від урядів – орієнтації на моральні принципи і цінності; 2) необхідністю забезпечення консенсусу тих, хто управляє, з тими, ким управляють, участі мас у політичних процесах, демократизації процедури прийняття управлінських рішень; 3) наданням переваги плюралістичним формам організації та здійсненню державної влади; 4) забезпеченням політичної активності, що передбачає свободу від забобонів, ставлення до моралі як до справи особистості, вороже ставлення до споживацького егоїзму [13].

Викладене дає можливість дійти висновку, що з економічної точки зору *лібералізм і неолібералізм відрізняються визнанням чи запереченням участі держави в регулюванні економічних процесів і одночасно з цим є тотожними, визнаючи провідну роль приватної власності й ринкового саморегулювання, конкуренції*. Державне регулювання економіки, яке отримало практичне визнання як засіб боротьби з наслідками «Великої депресії» й «узаконило» неолібералізм, залишається необхідним для тих ситуацій, коли ринковий механізм виявляється нездатним вирішувати проблеми забезпечення стабільного економічного функціонування економіки.

У світлі вищезазначеного розглянемо зв'язок процесів, зумовлених запровадженням ідеологій лібералізму і неолібералізму та глобалізації.

Глобалізація – процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації, що охоплює всі сфери життя й має системний характер. У контексті нашої статті доречним є висвітлення питання взаємозв'язку економічної глобалізації та лібералізму і неолібералізму. В економіці глобалізація виступає як перехід до домінування транснаціональних корпорацій і наднаціональних органів, який характеризується трансформацією і зменшенням ролі держави. В процесі економічної глобалізації, і взагалі глобалізації, держава набуває особливого значення

лише у зв'язку з надзвичайними обставинами, як це було у випадку «Великої депресії». Принципового значення для сприяння глобалізації набуває самоуправління на мікрорівні, на рівні самовладного підприємства і вільного у своїх діях підприємця, появу яких в економічній системі будь-якої країни і забезпечує впровадження в ній ідеології неолібералізму як історичного оновлення лібералізму. Саме виходячи із такої логіки стає законною необхідність запровадження ідеології неолібералізму для успішного розвитку процесу глобалізації. *Тобто, цілком об'єктивно зацікавлені у глобалізації її прибічники мають бути одночасно прибічниками й ідеології неолібералізму та запроваджувати її як основу розвитку глобалізації.* Цей теоретично обґрунтований висновок підтверджує викладена у статті думка професора Б.Гаврилшина, що відповідає дійсності.

Фінансіалізацію визначають як зростаючу та системну владу фінансів і фінансового інжиніринга [17], системну трансформацію капіталізму, що відбувається протягом останніх сорока років [20], процес, завдяки якому фінансові ринки, фінансові інститути і фінансова еліта отримують зростаючі можливості впливу на економічну політику та економічні результати [21]. Термін «фінансіалізація» вживають для опису змін, які відбуваються з фінансовими ринками протягом періоду дерегуляції, що розпочався у 1970-х роках [22]. Історія виникнення і запровадження цього терміна теж тісно пов'язана із лібералізмом і неолібералізмом, про що свідчить і назва роботи відомого американського вченого Девіда Коутса «Неолібералізм і фінансіалізація» [19]. Формування фінансового сектору, гіпертрофований розвиток якого призвів до виникнення фінансіалізації, зарубіжні дослідники пов'язують із специфікою становлення та функціонування капіталізму. Капіталізм як система економічного життя суспільства формувалася на основі ідеології лібералізму та значну увагу приділяв накопиченню промислового капіталу, на основі якого розвивався фінансовий капітал.

Кінець XIX ст. – початок XX ст. характеризуються розквітом влади фінансових капіталістів у деяких провідних капіталістичних країнах, особливо в США та Німеччині. *У зв'язку із зростанням ролі фінансового капіталу, напередодні «Великої депресії», у 20-х роках XX ст. виникає термін «фінансіалізація»* [19, с. 13–16]. Однак вихід з «Великої депресії» базувався на переході від ідеології лібералізму до ідеології регульованого державою капіталізму і спричинив зменшення ролі фінансів, позбавивши актуальності термін, що щойно зароджувався.

Повернення уваги до фінансів спостерігається з кінця 1960-х років. Термін «фінансіалізація» почав все частіше використовуватися з початку 1990-х років [18, с. 1–14] для опису тих процесів в капіталістичній економіці, в основі яких знаходилася ідеологія неолібералізму. Саме утвердження ідеології неолібералізму з 1970-х років і призвело в умовах розвитку глобалізації до такої трансформації фінансового сектору, яка врешті-решт одержала назву фінансіалізації і стала об'єктом досліджень багатьох науковців [19, с. 2–3]. *Тобто, якщо в основі започаткування терміна «фінансіалізація» була ідеологія лібералізму, то його відновлення та поширене використання відбулося в умовах домінування ідеології неолібералізму.*

Таким чином, обидва поняття, і глобалізація, і її найважливіший тренд фінансіалізація тісно пов'язані з поняттями лібералізації і неолібералізації. Причому цей зв'язок пояснюється і у першому, і у другому випадку тим, що спостерігається посилення ролі у світових економічних процесах мікрорівня національної економіки й ослаблення макрорівня, що стимулює як процеси глобалізації, так і фінансіалізації.

У цьому контексті виникає слушне запитання, чому на зміну класичному лібералізму прийшов неолібералізм, котрий все ж таки допустив державу до економіки. Адже лібералізм, що виводив повністю державу за межі економіки, більшою мірою здатний сприяти і глобалізації, і фінансіалізації. Відповідь на це запитання, на нашу думку, слід шукати у посиленні процесів регіональної інтеграції країн, які розглядалися як етап до наступного їх об'єднання у глобальну економіку і відбувалися за активної участі держав, тобто на макрорівні. Варто також підкреслити, що процес транснаціоналізації світової економіки, активне утворення транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, відбувався за активної участі й ініціативи як національних підприємств і банків (мікрорівень), так і країн (макрорівень).

З урахуванням вищевикладеного виявимо, чи є взаємовідносини між країнами у процесі сучасної глобалізації, яка базується на ідеології неолібералізму, демократичними, рівноправними, або дискримінаційними, що успадкували відносини колоніальної системи, системи взаємовідносин центр (метрополія) – периферія (колонія). Аргументом, що ці відносини є дискримінаційними, слугує *наростаюча нерівність між людьми і країнами на Землі*. Співвідношення між багатими і бідними країнами за ВВП на душу населення за ПКС у 2011 році становило 1:250; співвідношення в 2005 році – 1:175; співвідношення в 2000 році було 1:100. За десять років диференціація зросла в 2,5 рази [14, с. 92.]. Представлена 19 січня 2015 року напередодні Всесвітнього економічного форуму в Давосі доповідь міжнародної організації Oxfam, згідно з якою нерівність у сучасному світі зростає, і вже у 2016 р. багатство 1% найзаможніших людей світу перевищить багатство інших 99% [16, с. 138–139]. Наведені дані свідчать, що діюча глобалізація є несправедливою, тобто не відповідає вже першій проголошеній особливості ідеології неолібералізму, згідно з якою має бути справедливою.

Тобто, спостерігається суперечність між проголошеною неолібералізмом справедливістю і наслідками глобалізаційних процесів, що відбуваються на основі неолібералізму. Цю суперечність і слід вважати основною суперечністю розвитку сучасних міжнародних відносин.

У світлі такого висновку необхідно з'ясувати, чому на таку несправедливу глобалізацію погоджуються країни периферії. Виходячи з того, що провідним трендом глобалізації виступає фінансіалізація, розглянемо як вона сприяє встановленню справедливості чи несправедливості у процесі глобалізації. Для цього зазначимо, що логічним видається стверджувати таке: несправедливі взаємовідносини у процесі обміну результатами економічної діяльності можуть мати місце у тому випадку, коли ціни, які фігурують у цьому обміні, для однієї з двох сторін є більш вигідними, ніж для другої. Очевидним є також і те, що торговельні взаємовідносини між країнами, а вони на 80% і складають сутність зовнішньоекономічних відносин, не можуть встановлюватися, якщо доцільними їх не визнає одна із сторін. Тобто, якщо ціна для експортера продукції буде занизькою, він не погодиться на продаж свого товару. Але така згода може мати місце через додаткові чинники. Таким чинником може бути необхідність одержання у результаті торговельної операції певної суми валюти, конче необхідної для країни. Причому відсутність цієї суми валюти викличе для країни більші втрати, ніж втрати від згоди на експорт товару за заниженою ціною. Саме таку ситуацію може створити стан утворення значних боргових зобов'язань країни, коли необхідність обслуговування боргу та його виплати змушує країну погоджуватися на ту занижену ціну, яка дає можливість реалізувати продукцію чи послугу. Аналогічна ситуація може скластися і у випадку, коли певна фірма,

або підприємець, виходячи з власних інтересів, з метою одержання валюти реалізує результати своєї діяльності і залишає одержану валюту за кордоном, тобто коли метою його діяльності є не просто отримання прибутку, а обов'язково прибутку у іноземній валюті, яку він має намір використати для певних фінансових операцій з метою одержання прибутку і вже його перевести у національну валюту чи залишити на рахунках іноземних банків. Такі та інші фінансові операції саме і надає можливість запроваджувати глобалізація світової економіки, її фінансіалізація.

У світлі припущення, що боргові зобов'язання сприяють встановленню дискримінаційних взаємовідносин між країнами, наведемо дані, які свідчать про те, що як розвинені країни, так і країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою характеризуються наявністю значних зовнішніх боргів (див. табл. 1).

Таблиця 1. Список країн за зовнішнім боргом

Країна	Зовнішній борг млн дол. США	Дата інформації	Зовнішній борг на душу населення дол. США	Зовнішній борг до ВВП %
Земля	Більш, ніж 70600000	2012	10000	98
США	13368482	31 грудня 2015	53851	98
Європейський Союз	17950000	31 грудня 2012	31313	101
Великобританія	9959965	30 вересня 2013	157640	396
Німеччина	5717000	31 грудня 2012	70583	159
Франція	5371000	31 грудня 2012	81061	236
Японія	3017000	31 грудня 2012	23736	64
Італія	2604000	31 грудня 2012	42217	144
КНР	784800	31 грудня 2013	579	9
Греція	568700	31 грудня 2012	52776	234
Росія	515254	1 січня 2016	3517	25
Бразилія	475900	31 грудня 2013	2348	22
Індія	412200	31 грудня 2013	333	23
Україна	127525	01 жовтня 2015	2972,5	96,5

Джерело: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_внешнему_долгу

Відповідно до даних табл. 1 найбільші борги мають розвинені країни світового ядра. Відомо, що в урядових програмах більшості розвинених країн передбачається поступове зменшення рівня зовнішніх боргів у структурі ВВП [10, с. 33–34].

Особливістю розвитку світового господарства є те, що процеси надання міжнародних кредитів (позик) стають дедалі більше взаємними, коли одна й та сама країна (та її економічні агенти) в різний час і за різних обставин може виступати і як кредитор, і як боржник. Таким чином, країни можуть мати «зустрічні» борги одна перед одною, і для сучасного фінансового світу така «взаємність» є природною [10, с. 31]. Тобто, завдяки системі боргових зобов'язань посилюється взаємозалежність країн світу. Динаміку цього процесу відображує табл. 2.

Дані табл. 2 свідчать про збільшення ролі боргових зобов'язань у взаємовідносинах між країнами, а відповідно і зацікавленість їх у одержанні валюти. Накопичення боргів як складової фінансіалізації посилює залежність країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою від розвинених країн та фактично стає об'єктивною складовою механізму використання глобальним фінансовим капіталом та фінансовим капіталом розвинених країн реальних капіталів решти країн світу.

Таблиця 2. Державний борг країн (у процентах до ВВП)

	1990	1995	2000	2005	2010	2014
США	–	–	–	65	95	105
Німеччина	–	54	59	67	81	75
Франція	35	55	58	67	81	96
Японія	67	95	144	186	216	246
Італія	94	109	105	102	115	132
КНР	–	22	37	34	36	41
Греція	69	93	99	98	146	177
Росія	–	–	60	16	11	18
Бразилія	–	–	65	69	63	65
Індія	–	70	74	81	67	66
Україна	–	–	44	17	41	71

Джерело: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_государственному_долгу

Другим важливим чинником встановлення дискримінаційних взаємовідносин між країнами є розвиненість у глобальній економіці спекулятивних операцій, які стимулюють підприємців до прийняття в них участі. Саме з поширенням ролі у глобальній економіці спекулятивних капіталів і пов'язують її фінансіалізацію. Аналіз спекулятивних операцій на фінансовому ринку дозволяє дійти висновку про все зростаючу їх частку, а також про те, що розлогий ринок похідних фінансових інструментів виводить відокремлений фінансовий ринок від реального сектору економіки на якісно новий рівень внаслідок відокремлення прибутку від власності, а ризику від активу [6, с. 146]. Валютні операції із спекулятивною метою складають до 80% ринку [4], а через ринок світових валют Forex щоденно проходить близько 3 трлн. дол. США [15]. Причому у своїй переважній більшості операції на фінансовому ринку відбуваються на території країн «золотого мільярда» і саме ці країни одержують доходи від їх проведення, джерелом яких є реальний сектор.

У науковій літературі доводиться, що величезні доходи, які отримують учасники операцій на глобальному фінансовому ринку, є результатом перерозподілу доходів глобального реального сектору. Виходячи з того, що переважна частина глобального фінансового ринку належить розвиненим країнам світового ядра і ними регулюється, зазначається, що ці країни і отримують основну частину доходів глобального фінансового сектору, яка включає у себе й доходи реального сектору країн периферії, зменшуючи їх доходи.

Таким чином, боргове навантаження і участь у фінансових операціях на глобальному фінансовому ринку створюють передумови для можливості, по-перше, примушувати експортерів необхідної для розвинених країн сировини і напівфабрикатів, тобто країни периферії, погоджуватися на занижені ціни, а, по-друге, заохочуючи країни периферії до спекулятивних операцій на глобальному фінансовому ринку, сприяти перерозподілу частини їх доходів на користь розвинених країн. Значну роль у задіяні цих чинників досягнення дискримінаційного поділу праці у глобальній економіці відіграє формування у країнах периферії еліти, інтереси якої пов'язані скоріш із власним збагаченням, ніж з інтересами країни, яку вони представляють. Тому для глобальної економіки актуальною стає *проблема утворення певного керівного прошарку населення країн, який, виходячи із своїх власних інтересів, може приймати рішення, які не відповідають інтересам країн* [7, с. 260].

Подолання дискримінаційного характеру глобалізаційних процесів потребує корегування системи світових цін та усунення тих чинників, які примушують країни

периферії реалізовувати свою продукцію за несправедливими цінами, а також приймати участь у спекулятивних операціях, збагачуючих не країни периферії, а їх еліту. Тільки за таких умов може бути реалізована вимога забезпечення справедливості, найважливіша вимога неолібералізму. У зв'язку з цим виникає питання можливості, дотримуючись інших положень неолібералізму, позбутися цих чинників.

Необхідно погодитися з членом-кореспондентом НАН України В.Р.Сіденком, що неоліберальна глобалізація розвивається через зовнішню експансію інститутів та форм упорядкування торговельних та інвестиційних потоків передових країн Заходу. Роль менш розвинених країн («глобальної полупериферії та периферії») зводиться до асиміляції та адаптації до зовнішнього середовища. Країни-реципієнти отримують при цьому – за стабільних умов протікання процесів у світовій економіці – певний матеріальний вигравш, але платою за нього є *підвищення рівня залежності* від зарубіжних центрів прийняття рішень (коли національна політика практично повністю втрачає свою автономність) і *підвищення рівня ризику* того, що за кризових умов у світовій економіці, вони, як правило, стають першими, хто потерпає [11, с. 20].

Українські вчені подолання значної і зростаючої несправедливості розвитку світу пов'язують з необхідністю проведення більш глибоких трансформацій сучасної світосистеми. Так, А.С.Гальчинський формулює як «чи не найбільший парадокс сучасної світосистеми» те, що «перебираючи на себе головні ланки нагромадження капіталу, країни «центру» фактично унеможливають капіталізацію країн «периферії» на власній основі... У світі практично немає прикладів побудованого за проектами Заходу країн «цивілізованого капіталізму», що, у свою чергу, підтверджує висновок щодо **непродуктивності глобалізаційної місії капіталізму**. Все, на що виявився здатним глобалізаційний капіталізм – утвердження світосистеми, яка, за словами Ф.Броделя, усіяна «периферіями» [2, с. 243]. Тобто, глобалізація ставить питання про необхідність відмови від капіталізму як системи, принаймні від такого капіталізму, який існує зараз. Схожу думку висловлює і Б.А.Маліцький, коли, формулюючи необхідність розробки державної політики попередження входження економіки у кризовий стан, стверджує: «Ми впевнені, що таку ефективну державну політику неможна розробити, а тим більше, реалізувати, залишаючись у полоні традиційних уявлень про всемогутність ринку і про капіталістичний спосіб виробництва виключно як про спосіб накопичення капіталу. Сьогодні народжується нова фаза капіталізму – когнітивний капіталізм, що базується на домінуючій ролі наукових знань та їх прикладних результатів не тільки у створенні і накопиченні нового багатства, але й у раціональній організації усього економічного і соціального життя суспільства і окремих людей» [5, с. 5–6]. Та якою б не була назва нового суспільного ладу, він має принести у світ справедливість і зберегти його.

Висновки і пропозиції. Дослідження співвідношення понять «неолібералізм», «глобалізація» і «фінансіалізація» дозволило виявити, що неолібералізм як ідеологічне і політичне вчення є новим різновидом лібералізму, який утвердився запровадженням реформ Ф.Рузвельта, спрямованих на подолання наслідків «Великої депресії» 1929-1932 років, що заклали підвалини системи державного регулювання економіки. Неолібералізм характеризується також висуванням вимоги від політичної системи забезпечення справедливості. Лібералізм і неолібералізм визнають провідну роль приватної власності та ринкового саморегулювання, конкуренції. Принципового значення для сприяння глобалізації набуває самоуправління на мікрорівні, на рівні самовладного підприємства і вільного у своїх діях підприємця,

появу яких в економічній системі будь-якої країни і забезпечує впровадження ідеології неолібералізму як історично оновленого лібералізму. Тому зацікавлені у розвитку глобалізації її прибічники мають бути одночасно прибічниками й ідеології неолібералізму та запроваджувати її як основу впровадження глобалізації.

Започаткування терміна «фінансіалізація» спостерігається в умовах ідеології лібералізму, його поширене використання відбулося в умовах домінування ідеології неолібералізму. Таким чином, обидва поняття, і глобалізація, і її найважливіший тренд фінансіалізація тісно пов'язані з поняттями лібералізації і неолібералізації. Цей зв'язок пояснюється тим, що у світових економічних процесах спостерігається посилення ролі мікрорівня національної економіки і ослаблення ролі макrorівня, що сприяє як розвитку глобалізації, так і фінансіалізації.

Констатується суперечність між проголошеною неолібералізмом вимогою забезпечення справедливості й фактичним посиленням несправедливості у світі, яка розглядається як основна суперечність розвитку сучасних міжнародних відносин. Доводиться, що чинниками цієї суперечності є посилення боргової залежності країн, потрапляння їх у «боргову пастку» і розвиток спекулятивних операцій на глобальному фінансовому ринку, гіпертрофований його розвиток і відрив від реальної глобальної економіки. Розв'язання цієї суперечності потребує серйозних змін у діючій системі капіталізму, на чому й наголошують провідні українські вчені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білорус О.Г. Політекономія світ-системи фінансово-економічного глобалізму: нові тенденції та закономірності розвитку глобального фінансового сектору / О.Г. Білорус // Фінанси України. – 2015. – № 5. – С. 7–15
2. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку / А.С.Гальчинський. – К.: АДЕФ – Україна, 2009. – 392 с.
3. *Либерализм и неоллиберализм* [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://kulturoznanie.ru/politology/liberalizm-i-neoliberalizm/>
4. Люкшин А.М. Спекулятивные операции на валютном рынке России в условиях усиливающейся финансовой глобализации. [Електронний ресурс]. Режим доступа: sdo.rea.ru/cde/conference/9/file.php?field=14
5. Малицкий Б.А. Неоллиберализм и кризис инновационного развития экономики. Формула кризиса / Б.А.Малицкий. Изд. второе. – К.: Феникс, 2013. – 64 с.
6. Мануйлов К.Е. Спекулятивные операции на финансовом рынке / К.Е.Мануйлов // Вестник МГИМО-университета. Официальное интернет-издание 2015. – № 6. – С. 146. [Електронний ресурс]. Режим доступа: www.vestnik.mgimo.ru/statesdefault/files/pdf/20ekonomika_manuylov.pdf
7. Радзівська С.О. Глобальна економіка: конспект лекцій для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання. – К.: «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.nbuv.gov.ua Електронна бібліотека
8. Резнікова Н.В. Економічні бульбашки в умовах зростання спекулятивної складової глобальної економіки / Н.В. Резнікова // *Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку: монографія* / О.І.Рогач, О.В.Сніжко, З.О.Луцишин та ін.; за заг. ред. О.І. Рогача. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – С. 163–184.
9. Рогач О.І. Причини та досвід світової фінансової кризи 2008 року / О.І.Рогач // *Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку: монографія* / О.І.Рогач, О.В.Сніжко, З.О.Луцишин та ін.; за заг. ред. О.І. Рогача. – К.: «Київський університет», 2013. – С. 11–19.
10. Сіденко В. Борги: час брати і час віддавати. Глобальні тенденції та виклики для України: аналіт. доп. // Володимир Сіденко, Василь Юрчишин, Катерина Маркевич. – К.: Заповіт, 2015. – 72 с.
11. Сіденко В.П. Перспективи глобалізації економіки у контексті хвилеподібного характеру розвитку (теоретичний підхід) / Володимир Романович Сіденко // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. Вип. 121 (частина II)*. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2014. – С.16–25.
12. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України / С. І. Соколенко. – К.: Логос, 1999. – 568 с.

13. *Тема 2. Либерализм и неолиберализм* [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://nicbar.ru/ideologii_02.htm
14. *Ткаленко С.* Фінансові потоки і забезпечення безпеки держави в умовах глобалізації та глобальних інтеграційних процесів / Ткаленко Світлана // Міжнародна економічна політика. – 2013. – № 1(18). – С. 87–104.
15. *Финансовый рынок.* [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.Admiralmarkets.com.ua/education/financial-markets
16. *Чуприна О. А.* Причини та наслідки соціальної нерівності в Україні та світі / О.А.Чуприна, О.Ю.Назарова, О.О.Чуприна / Економіка сьогодні: актуальні питання та аспекти інноваційного розвитку: зб. наук. праць з актуальних проблем економ. наук; Наукова організація «Перспектива». – Дніпропетровськ: ВД «Гельветика», 2015. – С. 138-145.
17. *Blackburn R.* Finance and the Fourth Dimension / Robin Blackburn // NLR 39, May-June 2006. Available at: <https://newleftreview.org/II/39/robin-blackburn-finance-and-the-fourth-dimension>
18. *Foster J.B.* The financialization of capitalism / John Bellamy Foster // Monthly Review.– 2007. – Vol. 58. – No. 11. – P. 1–14.
19. *Kotz D.M.* Neoliberalism and Financialization / David M. Kotz // This paper was written for a conference in honor of Jane D'Arista at the Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, May 2-3, 2008. University of Massachusetts, March 29, 2008. – 21 p.
20. *Lapavistas C.* The Era of Financialization // Dollars and Sense. – An Interview with Costas Lapavistas, a professor of economics at SOAS, University of London, and the author of *Financialised Capitalism: Expansion and Crisis* (Maia Ediciones, 2009) and *Profiting Without Producing: How Finance Exploits Us All* (Verso, 2014): Parts 1 and 2. May/June 2014. – Available at: <http://www.dollarsandsense.org/archives/2014/0414lapavistas.html>
21. *Palley T.I.* Financialization: What It Is and Why It Matters / Thomas I. Palley // Paper presented at a conference on «Finance-led Capitalism? Macroeconomic Effects of Changes in the Financial Sector,» sponsored by the Hans Boeckler Foundation and held in Berlin, Germany, October 26-27, 2007. – Paper No. 525. – Washington: The Levy Economics Institute and Economics for Democratic and Open Societies Working, 2007. – 31 p.
22. *Turbeville W.* Financialization and a New Paradigm for Financial Markets / Wallace Turbeville // Financial Pipeline Series. – Demos. New Economic Paradigms. Rockefeller Foundation (Innovation for the next 100 years), 2013. – 23 p.

REFERENCES

1. *Bilorus O.G.* *Politekonomiya svit-systemy finansovo-ekonomichnogo globalizmy: novi tendentsii ta zakonimirnosti rozvytky globalnogo finansovogo sektoru* [Politeconomy of the world system of the financial and economic globalism: new tendencies and mechanisms of the global financial sector development]. *Financy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 2015, no. 5, pp. 7–15
2. *Galchinskyi A.S.* *Kryza i tsykly svitovogo rozvytku* [Crisis and cycles of the world development]. Kyiv, ADEF-Ukraine print Publ., 2009. 392 p.
3. Liberalism and neoliberalism. Available at: <http://kulturoznanie.ru/politology/liberalizm-i-neoliberalizm/>
4. *Lyukshein A.M.* *Spekulyativnye operatsii na valyutnom rynke Rossii v usloviyakh usilivayuscheysya financovoy globalizatsii* [Speculative trading on the foreign exchange market of Russia in the conditions of the intensifying financial globalization]. Available at: sdo.rea.ru/cde/conference/9/file.php?field=14
5. *Malitskiy B.A.* *Neoliberalism i krisis innovatsionnogo razvitiya ekonomiki. Formula crisisa*. [Neoliberalism and crisis of the innovation development of the economy. Crisis formula]. Kyiv, Fenix print Publ., 2013. 64 p.
6. *Manuylov K.E.* *Spekulativnye operatsyy na finansovom rynke* [Speculative trading on the financial market]. *Vestnik MGIMO-universiteta. Ofitsialnoe internet-izdanie – Bulletin of MSUIR-University. Official internet edition*, 2015, no. 6. P. 146. Available at: www.vestnik.mgimo.ru/statesdefault/files/pdf/20ekonomika_manuylov.pdf
7. *Radzievska S.O.* *Globalna ekonomika: konspekt lektsiy dlya studentiv ekonomichnykh napryamiy pidgotovky usih form navchannya* [Global economics: notes for students majoring in economics]. Kyiv, SIK GRUP UKRAINF print Publ., 2015. Available at: www.nbu.gov.ua

8. Reznikova N.V. *Ekonomichni bulbashki v umovakh zrostannya spekulatyvnoi skladovoi globalnoi ekonomiky* [Economic bubbles in the conditions of speculative constituent strengthening of the global economy]. *Svitovi financy: sychasni tendentsii ta perspektivy rozvytku* [World finance: current trends and development prospects]. O.I.Rogach, O.V.Snizhko, Z.O.Lutsyshyn. Kyiv, Kyiv University print Publ., 2013. pp. 163–184.
9. Rogach O.I. *Prychyny ta dosvid svitovoi finansovoi kryzy 2008 roku* [The reasons and experience of the world financial crisis of 2008]. *Svitovi financy: sychasni tendentsii ta perspektivy rozvytku* [World finance: current trends and development prospects]. O.I.Rogach, O.V.Snizhko, Z.O.Lutsyshyn Kyiv, Kyiv University print Publ., 2013. pp. 11–19.
10. Sidenko V., Yurchishyn V., Markevich K. *Borgy: chas braty i chas viddavaty. Globalni tendentsii ta vyklyky dlya Ukraine*. [Debts: time to take and time to return. Global trends and challenges for Ukraine]. Kyiv, Zapovit print Publ., 2015. 72 p.
11. Sidenko V.R. *Perspektivy globalizatsii ekonomiky u konteksti khvylepodibnogo kharaktery rozvytku (teoretichny pidkhd)* [Globalization prospects in the context of wave character of its development]. *Aktualny problemy mizhnarodnyh vidnosyn – Actual problems of international relations. Vol. 121 (part II)*. Kyiv, Kyiv University, Institute of International Relations print Publ., 2014. pp. 16–25.
12. Sokolenko S.I. *Globalizatsiya i ekonomika Ukrainy* [Globalization and the economy of Ukraine]. Kyiv, Logos Publ., 1999. 568 p.
13. Topic 2. Liberalism and neoliberalism. Available at: http://nicbar.ru/ideologii_02.htm
14. Tkalenko S. *Financovi potoky i zabezpechennya bezpeky derzhavy v umovakh globalizatsii ta globalnykh integratsiynich protsesiv* [Financial flows and the state security in the conditions of globalization and global integration processes]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka. – International Economic Policy*, 2013. No. 1(18). pp. 87–104.
15. Financial market Available at: www.Admiralmarkets.com.ua/education/financial-markets
16. Chuprina O.A., Nazarova O. Yu., Chuprina O.O. *Prychyny ta naslidky sotsialnoy nerivnosti v Ukraini ta sviti* Причини та наслідки соціальної нерівності в Україні та світі [The reasons and consequences of the social inequality in Ukraine and world]. *Ekonomika sгодennyya: aktualni pytannya ta aspekny innovatsiynogo rozvytku – Today's economy: actual problems and aspects of innovation development*. Scientific organization «Perspektiva». Dnipropetrovsk. Gelvetika Publ., 2015. pp. 138-145.
17. Blackburn R. Finance and the Fourth Dimension / Robin Blackburn // NLR 39, May-June 2006. Available at: <https://newleftreview.org/II/39/robin-blackburn-finance-and-the-fourth-dimension>
18. Foster J.B. The financialization of capitalism / John Bellamy Foster // Monthly Review.– 2007. – Vol. 58. – No. 11. – P. 1–14.
19. Kotz D.M. Neoliberalism and Financialization / David M. Kotz // This paper was written for a conference in honor of Jane D'Arista at the Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, May 2-3, 2008. University of Massachusetts, March 29, 2008. – 21 p.
20. Lapavitsas C. The Era of Financialization // Dollars and Sense. – An Interview with Costas Lapavitsas, a professor of economics at SOAS, University of London, and the author of Financialised Capitalism: Expansion and Crisis (Maia Ediciones, 2009) and Profiting Without Producing: How Finance Exploits Us All (Verso, 2014): Parts 1 and 2. May/June 2014. – Available at: <http://www.dollarsandsense.org/archives/2014/0414lapavitsas.html>
21. Palley T.I. Financialization: What It Is and Why It Matters / Thomas I. Palley // Paper presented at a conference on «Finance-led Capitalism? Macroeconomic Effects of Changes in the Financial Sector,» sponsored by the Hans Boeckler Foundation and held in Berlin, Germany, October 26-27, 2007. – Paper No. 525. – Washington: The Levy Economics Institute and Economics for Democratic and Open Societies Working, 2007. – 31 p.
22. Turbeville W. Financialization and a New Paradigm for Financial Markets / Wallace Turbeville // Financial Pipeline Series. – Demos. New Economic Paradigms. Rockefeller Foundation (Innovation for the next 100 years), 2013. – 23 p.